

– 1999. – 255 с.; Вип. 7. – 2000. – 255 с.; Вип. 8. – 2001. – 255 с.; Вип. 9. – 2002. – 255 с.; Вип. 10. – 2003. – 255 с.; Вип. 11. – 2004. – 255 с.; Вип. 12. – 2005. – 244 с.; Вип. 13. – 2006. – 241 с.; Вип. 14. – 2008. – 255 с.; Вип. 15. – 2010. – 255 с. ПЭС – Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. – М.: Наука, 1958. – Т. 1. – 674 с.; Т. 2. – 417 с. СУМ – Словник української мови. – К.: Наукова думка. – Т. 1. – 1970. – 799 с.; Т. 2. – 1971. – 550 с.; Т. 3. – 1972. – 744 с.; Т. 4. – 1973. – 840 с.; Т. 5. – 1974. – 840 с.; Т. 6. – 1975. – 832 с.; Т. 7. – 1976. – 723 с.; Т. 8. – 1977. – 927 с.; Т. 9. – 1978. – 916 с.; Т. 10. – 1979. – 658 с.; Т. 11. – 1980. – 699 с. ШЭС – Этимологический словарь русского языка. Под ред. Н.М. Шанского. – Т.1, вып. 2. – М.: Изд-во МГУ, 1965. – 271 с. Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – М.: Прогресс. – Т. 1. – 1964. – 562 с.; Т. 2. – 1967. – 671 с.; Т. 3. – 1971. – 827 с.; Т. 4. – 1973. – 855 с. Wgьckner – Wgьckner A. Siownik etymologiczny jkzyka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957. – 805 s. Machek – Machek V. Etymologickэ slovník jazyka ieskoho a slovenskiho. – Praha: Nakladatelstvň Ceskoslovenskй akademie vmd, 1957. – 627 s. SP – Siownik polszczyzny XVI wieku. – Wrociaw – Warszawa – Krakyw – Gdansk: PAN. – Т. 1, 1966; Т. 2, 1967; Т. 3, 1968; Т. 4, 1969; Т. 5, 1971; Т. 6, 1972; Т. 7, 1973; Т. 8, 1974; Т. 9, 1975; Т. 10, 1976; Т. 11, 1978; Т. 12, 1979; Т. 13, 1981; Т. 14, 1982; Т. 15, 1984; Т. 16, 1985; Т. 17, 1987; Т. 18, 1988; Т. 19, 1990; Т. 20, 1991; Т. 21, 1992; Т. 22, 1994; Т. 23, 1995; Т. 24, 1996; Т. 25, 1997; Т. 26, 1998; Т. 27, 1999; Т. 28, 2000; Т. 29, 2001; Т. 30, 2002; Т. 31, 2003; Т. 32, 2004; Т. 33, 2009; Т. 34, 2010; Т. 35, 2011. SSE – Siawski F. Siownik etymologiczny jkzyka polskiego. – Krakyw: Towarzystwo Miioьnikuw Jkzyka Polskiego, 1952-1978. – Т. I. – 1952; Т. II. – 1958; Т. III. – 1969; Т. IV. – 1970; Т. V. – 1978.

Грицина С.В., асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

БАРОКОВІ ІННОВАЦІЇ В "ЄВХАРИСТИРІОНІ" СОФРОНІЯ ПОЧАСЬКОГО

У статті аналізуються лінгвопоетичні особливості панегірика "Євхаристиріон" Софронія Почаського, зокрема барокові інновації, висвітлені в мовних символах і оригінальній архітектоніці.

Ключові слова: "Євхаристиріон", панегірик, бароко, інновації, лінгвопоетика, мовний символ.

В статье анализируются лингвопоэтические особенности панегирика "Евхаристирин" Софрония Почаского, в частности барокковые инновации, выраженные в языковых символах и оригинальной архитектонике.

Ключевые слова: "Евхаристирин", панегирик, барокко, инновации, лингвопоэтика, языковой символ.

In the article the linguopoetical peculiarities of panegyric "Euharistirion" by Sophrony Pochaskiy are analyzed, especially baroque innovations are enlightened in the linguistic symbols and unique architectonics.

Key words: "Euharistirion", panegyric, baroque, innovations, linguopoetics, linguistic symbol.

Одним із показових жанрів барокової літератури була панегірична поезія, що яскраво репрезентувала лінгвопоетику інновацій в українських текстах XVII ст. Панегірик (з грец. – "урочиста промова") визначають як поетичний жанр, найхарактернішою ознакою якого є вихваляння та уславлення визначної події чи подвигів видатної людини.

Окрім панегіриків, барокова віршована література була представлена також жанрами духовної, релігійно-філософської, церковно-історичної поезії. Серед них виділяють молитовну і покаянну лірику, вірші про релігійні свята, на честь святих, полемічні вірші, роздуми на релігійно-філософські теми.

В українській літературній мові панегірики з'являються наприкінці XVI ст. ("Просфонема", 1591), однак панегіричні елементи були наявні ще в період Київської Русі. На початку XVII ст. розрізняють вітальні та оплакувальні панегірики. Щодо вітальних циклів ранньобарокового періоду, що з'являються у формі декламацій, відомі такі: "Візерунок цнот... Єлисею Плетенецькому" Олександра Митури (1618), "Імнологія" (1630), "Євхаристиріон" Софронія Почаського (1632), "Евфонія" (1633).

"Євхаристиріон" був предметом наукових розвідок здебільшого літературознавців і культурологів: [Пилип'юк 1992, 25-43; Кречотень 1991, 71-76; Шевчук 2004, 312 – 316] та ін.

Актуальність дослідження лінгвопоетики бароко зумовлена підвищенням уваги сучасної лінгвістики до інновацій в текстах староукраїнської літературної мови XVII ст., зокрема в панегі-

риках; аналізу оригінальних барокових рис, зумовлених інтралінгвальними та екстралінгвальними умовами доби.

Метою статті є виявлення інновацій у ранньобароковому панегірику "Євхаристиріон" Софронія Почаського, виражених у лінгвопоетичних особливостях та унікальній архітектоніці тексту, продиктованих індивідуально-авторськими інтенціями в контексті доби XVII століття.

Для реалізації визначеної мети необхідно вирішити такі завдання: визначити місце панегірика в системі барокових жанрів; з'ясувати екстралінгвальні чинники, що зумовили написання "Євхаристиріона" Софронієм Почаським; окреслити архітектоніку твору; показати барокову специфіку використання символів та образів у панегірику, їх первинне значення та індивідуально-авторську трансформацію, зумовлені міжкультурними контактами та внутрішньою рефлексією автора.

Об'єкт дослідження – "Євхаристиріон" Софронія Почаського в системі барокових панегіриків кінця XVI – першої половини XVII ст., предмет – процес реконструкції авторської свідомості для виявлення інновацій в тексті та визначення лінгвопоетичних особливостей ранньобарокового панегірика.

"Євхаристиріон" був створений професором риторики Києво-Могилянського колегіуму Софронієм Почаським за участю двадцяти трьох студентів з метою возвеличення Петра Могили.

Оригінальною є архітектоніка "Євхаристиріона", що є відображенням несподіваних барокових інновацій.

Назва панегірика – "Євхаристиріон альбо вдячність" – надрукована великими літерами, виділеними жирним шрифтом. Перше слово назви – "ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ" – грецьке, що пояснюється бароковою традицією оперування грецькою мовою для вивчення оригінальних релігійних трактатів. Помітні також впливи польської мови, яка була державною та літературною мовою на Україні в XVII ст. Так, друге слово назви – польський сполучник **АЛБО**, а також часті вживання полонізмів у тексті (*барзо, злото, поневаж, ест, субтельний* та ін.), яскраво засвідчують таку тенденцію.

Останнім компонентом анотаційної назви панегірика є чітке зазначення дати та місця друку: *В(ъ) Друкарни тогѡ(ж) Монастира Пече(р) <.:> К <.:> Року <,> а·х·лв <.:> М(с)ца <,> Марта <,> к·ѡ <,> днѧ <.:>* (Євх., 1), тобто 29 березня 1632 року в Лаврській друкарні.

Далі у стародруці подано зображення герба роду Могилів, що є прикладом зв'язку панегіричної та геральдичної поезії. Герб супроводжується віршем, який відображає барокову лінгвопоетику, зокрема метафоричне тлумачення геральдичних символів.

Систему архітекτονіки "Євхаристиріона" доповнюють частини під назвою "Гелікон" та "Парнас", які в авторському переосмисленні набувають символіки "нового знання", втіленням якого є Києво-Могилянський колегіум, що є відображенням національної барокової традиції накладання античних символів на українські реалії.

Частина "Гелікон", або сад наук перший, містить характеристику основних семи вільних наук, що вважалися гідними вільної людини. Ці науки прославляються в двадцяти шести віршах панегірика, після яких автор висловлює "Вдячність" Петру Могили та молитовно звертається до Бога. Кожній науці присвячений окремий вірш із зазначенням автора. Назви наук надруковані великими літерами з тлумаченням в наступному рядку, наприклад: *Корень умѣстности <,> / вторый <.:> / РѢТОРИКА / Учить словъ и вымовы <.:>* (Євх., 10). Перша літера кожного наступного вірша по-бароковому виділена та оздоблена орнаментами, що підкреслювало значення слова в смисловому плані.

Використовуючи первинний символ Гелікону (оселя муз у грецькій міфології), автор створює новий бароковий образ Києво-Могилянського колегіуму, що на українському ґрунті набуває символічного значення "оселя наук". Колегіум автор порівнює з характерним для бароко образом саду, в якому є вісім коренів, тобто вісім наук. У християнській інтерпретації сад пов'язаний із символікою Творця як садівника райського саду. Нашаровуючи авторське бачення на традиційний образ, Софроній Почаський порівнює Петра Могилу із Творцем, який "посадив" сад знання в Києві.

Характеризуючи *граматику*, автор зазначає: *Тоть Корень в(ь) твоємъ Садъ ѿ(т)че Пречестнѣйшій <,> Заквитнеть з(ь) Геликшномъ на(д) слѣнце паснѣйшій <,>* (Євх., 9). Епітетом "пречеснійший" автор вказує на особу Петра Могили, характеризуючи одну з його чеснот. Образ саду використовується також для опису музики в складі порівняння, вираженого іменниками: *Музыка цвѣтъ весел(ь)а <,> корень Пѣсній значимыхъ Музыка садъ оутѣхи <,> жеродло мислей вдѣчных(ь) <,>* (Євх., 14).

Наступна частина має назву "Парнас" (первинно – гірський масив у Греції, місце перебування Аполлона і муз), що в переносному значенні трактується як "світ поезії, поетична творчість". У панегірику Парнас символізує Києво-Могилянський колегіум як осередок творення високої книжності. В окремих віршах цієї частини оспівуються дев'ять муз, що відповідають дев'яти мистецтвам з їх наставником Аполлоном. Імена муз на початку віршів виділені великими літерами з короткою анотацією після назви, наприклад: *Лѣторосль наукъ <,> первая / КЛИШ / тоестъ Цвиче(н)е в(ь) чита(н)ю Гысторій <,>* (Євх., 24).

Наприкінці "Парнасу" – вже традиційна "Вдячність" фундаторові та вірш, присвячений Діві Марії: *Пресличнаа Кролевно <,> Райскихъ Садѣвъ Цвѣте <,> Мы з(ь) своего Парнасу пречъ Феба з(ь) сестрами ... За ПАТРОНКУ всѣхъ наукъ тебе признаваемъ* (Євх., 35). Усі лексеми, що характеризують образ Марії, надруковані з великої літери та демонструють барокову графічну гру, яка розкриває авторські інтенції. Також у стародруці подано типовий для бароко образ саду, що є частиною метафоричної характеристики Диви Марії. Автор виділяє також лексему "патронка", що зазвичай використовується в світському контексті (наприклад, у Стародавньому Римі слово "патрон" використовували щодо багатих, впливових осіб, звичайно патриціїв, що брали під своє заступництво вільних незаможних або неповноправних громадян). У контексті панегірика в образі Диви Марії прочитуємо заступницю, захисницю "всѣхъ наукъ" в Києво-Могилянському колегіумі, що засвідчує нове барокове поєднання слів як відображення синтезу світського і християнського.

Завершальним для всього панегірика є вірш до Зоїла, у заголовку якого – барокова гра слів, виражена тавтологією: ЗОИЛЕВИ *невдлчному вдлчность* (Євх., 36). Автор не радить протистояти Петрові Могилі, адже: **У**почистый естъ **У**ли(м)пъ славы цныхъ МОГИЛ**У**ВЪ <,> Небоит(ъ)с**л** шарпан(ъ)**л** зубатыхъ Зоил**у**въ <.> (Євх., 36). У цьому разі образ Зоїла (від Зоїл (III ст. до н. е.) – грецький ритор, який осуджував Гомера) не вказує на конкретну особу, а символізує будь-якого несправедливого критика. Власне бароковою рисою є співвідношення роду Могилів з Олімпом – античним образом, що додає величі славетному роду і, зокрема, Петру Могилі як засновнику Києво-Могилянського колегіуму.

Відповідно до барокової традиції, Софроній Почаський широко використовує образи та символи грецької міфології, які, трансформуючись у свідомості автора, набувають національної специфіки, що засвідчує оригінальна лінгвопоетика XVII ст.

Так, Києво-Могилянський колегіум автор порівнює з Парнасом, що є повністю характерним для бароко: *Фундаторе побожный* <,> *Цныхъ Наукъ патроне* <,> ... *Твой Парнасъ лѣторасли в(ъ) длчныи выдаеть* <,> (Євх., 24). Парнас – гора в Греції, біля півніжжя якої було Кастальське джерело, присвячене Аполлону й музам. Показовим є сполучення займенника "Твой" та іменника "Парнасъ", що у поєднанні з попереднім звертанням "Фундаторе побожный" вказує на особу Петра Могилі як ревного християнина та покровителя Києво-Могилянського колегіуму. Отже, накладаючи античні символи на українські реалії, прочитуємо їх значення в інтерпретації Софронія Почаського: Парнас є Символом Києво-Могилянського колегіуму, в якому оселились музи, що давали натхнення їх проводирю – Петрові Могилі, а також студентам і викладачам.

У такому переносному значенні трактується і Гелікон, образ якого неодноразово згадується в панегірику. Як відомо, це гора в Греції, що була присвячена Аполлонові і вважалася оселею муз. На ґрунті української традиції, Гелікон із Парнасом поєднувалися, що графічно виражалось у зображенні двогорбих гір [Шевчук 2004, 314]: *Оумыслила (Мінерва – авт.) прето ВСЛ-*

МОЖНый нашъ Добродѣю ГОРУ тобѣ выставити <.> ГОРУ <,> мовлю <,> ПАРНАССУ и ГЕЛИКОНУ <,> на которыхъ абы сѧ весь свѣтъ(ъ) малый могъ твоеси Славы <,> и телеснымъ и дшсвны(м) окомъ <,> дочитати <.> (Євх., 4).

Звертання до Петра Могили, виражене епітетом "вельможний", графічно передане великими літерами з метою возвеличення фундатора. Лексеми "гора", "Парнас" і "Гелікон" є ключовими у висловлюванні, тому теж виділені автором. Поєднання світського та духовного у епітеті "телеснымъ окомъ" та метафори "дшсвны(м) окомъ" в контексті виражає вшановування Петра Могили як фізично, так і духовно. Отже, за допомогою образів Гелікону та Парнасу автор вказує на появу символу української освіти – Києво-Могилянського колегіуму, який стає "київським Геліконом та Парнасом" [Шевчук 2004, 314], на що вказують авторські інновації в тексті.

У стародруці також несподівано поєднуються образи Петра Могили та Прометей: *Прсч(с)тнѣйшій нашъ Ш(т)че Прометеймъ званый* (Євх.,10). Насамперед привертає увагу кореляція лексем "отче" та "Прометей", адже вони позначають поняття різних культурних зрізів – античного та християнського. Відомо, що Прометей у грецькій міфології – титан, який викрав на Олімпі вогонь і дав його людям. Проектуючи античний образ на події в Україні, Петра Могили можна вважати "українським Прометеєм", адже, заснувавши Києво-Могилянський колегіум, він подарував людям вогонь знання.

Несподіване, майже оксюморонне поєднання античного образу "цербер" із епітетом "отаманський" у словосполученні "*Штома(н)ски(м) Цербереймъ*" (Євх., 4) також яскраво репрезентує барокову лінгвопоетику.

Аналогічною є авторська характеристика античного образу Мінерви (в міфології – богиня мудрості, мистецтва): *Кролеваѧ На укѣ <,> мінсрва Православно-Каѣолическаѧ* (Євх.,3). Поєднуючи середньовічні та християнські образи, що на українському ґрунті трансформуються в національні барокові символи, автор акцентує на християнському елементі, адже епітет "*Пра-*

вославно-Ка~~Ф~~олическа~~А~~", на відміну від лексеми "мінерва", переданий початковими великими літерами.

Отже, інновації, виявлені в тексті "Євхаристиріона", виражені в лінгвопоетичних особливостях та унікальній архітектоніці панегірика, засвідчують його бароковість та повну відповідність культурному контексту доби. Серед перспектив дослідження – детальніше висвітлення образу Петра Могили в "Євхаристиріоні" Софронія Почаського, прослідкування зв'язків панегірика з іншими жанрами українського бароко та ін.

1. *Гуцуляк І.Г.* Мовостиль українського поетичного бароко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / І.Г. Гуцуляк. – Чернівці, 2005. – 20 с. 2. *Крекотень В.* Головні аспекти вивчення української барокової поезії // Вісник Київського університету: Вип.2. – К.: Либідь, 1991. – С. 71-76. 3. *Пилип'юк Н.* "ЕУХАРИСТІРІОН АЛБО ВДЯЧНОСТЬ". Перший панегірик Києво-Могилянської школи: його зміст та історичний контекст / Н. Пилип'юк // Записки НТШ. – Львів, 1992. – Т. ССХХІV. – С. 25 – 43. 4. *Русанівський В.М.* Історія української літературної мови: [Підручник] / В.М. Русанівський. – Київ : АртЕк. – 392 с. 5. *Шевчук В.* Муза Роксоланська: Українська література XVI – XVIII століть: У 2 кн. Книга перша: Ренесанс. Раннє бароко. – К. : Либідь, 2004. – 400 с.; іл. 6. *Енциклопедія символів* / сост. В.М. Рошаль. – М.: АСТ; СПб : Сова, 2007. – 1007, [1] с.: ил.

Список умовних скорочень назв джерел:

Євх. – Євхаристиріон або вдячність Петру Могилѣ, 1632. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 27.